

Vondel als voorbeeld

Het Zuiderzeemuseum bezit een rijke verzameling beschilderde kasten. Over het algemeen worden ze gesierd door bijbelse voorstellingen die zijn ontleend aan populaire prentbijbels. Ze moesten de vroomheid van de eigenaren uitstralen. Twee kasten in de collectie vormen een uitzondering op de regel; deze zijn van niet-bijbelse voorstellingen voorzien.

Een recente vondst maakt duidelijk dat één van de twee beschilderd is naar enkele minder vanzelfsprekende prenten.

Linksboven op de kast is Fortuna voorgesteld. Zij werd ook wel aangeduid als 'Fortuin' of 'Avontuur'. Zij staat niet voor niets op een bol. In de tekst is te lezen dat zij 'lichtveerdigh als den weerhaen op den toren, met alle winden waeyt'.

Kast, beschilderd met allegorische voorstellingen mogelijk afkomstig uit Molkwerum, ca. 1700.

Op beschilderd huisraad komen wel vaker vrouwenfiguren voor die met kenmerkende attributen een abstract begrip verbeelden. Deze personificaties beelden meestal deugden uit als Geloof, Hoop en Liefde en soms de Rechtvaardigheid. In andere gevallen maken onderschriften duidelijk dat het niet om deugden gaat maar om zintuigen als 'het Gehoor' of 'het Gezicht'.

Merkwaardig

Fortuna komt echter tussen al deze vrouwenfiguren op beschilderde meubelen gewoonlijk niet voor. Het blijkt in dit geval dan ook niet om zomaar een afbeelding van de klassieke godin te gaan. Dat er meer aan de hand is, verdragen de andere afbeeldingen. De vrouw met een hoorn des overvloeds met een kindje aan de hand (rechtsboven) is nog wel te duiden. Merkwardiger wordt het als we een geraamte zien naast een dik engeltje zonder vleugels (rechtsonder). Onverklaarbaar lijkt

De kast waar het in dit geval om gaat is, volgens overlevering afkomstig uit Molkwerum, een klein dorp vlakbij Hindeloopen. De bovendeuren zijn gevuld met gedraaide spijltjes. De voorstellingen bevinden zich op de onderdeuren, waar ze twee aan twee boven elkaar zijn geplaatst. Op het eerste gezicht lijkt het hier om mythologische voorstellingen te gaan. Dit komt vooral door het paneel linksboven, waarop Fortuna is afgebeeld: een wispelturige godin uit de Oudheid die de mensheid blindelings goed- dan wel kwaadgezind was.

Vereenigt u met God, hebt vrede in uw gemoeden;
Gy werd uit zijnen schoot gezegend met veel goeden.

De vrouw met de hoorn des overvloeds staat in deze voorstelling voor de rijkdom. Haar weelde zal ieders deel zijn als de oorlogsgod ofwel 'den dullen krijg' onder haar voeten is vertrap.

De Antwerpse rederijker Jan Moerman kreeg hiertoe de opdracht. Hij klaarde de klus in drie dagen en gaf de bundel de titel *De cleyn werelt*.

Weinig succes

In 1608 werd deze versie in Amsterdam nogmaals uitgegeven door Dirk Pietersz Pers, die kennelijk de platen had opgekocht.

Deze versie had weinig succes en de uitgever moet hebben gedacht dat de gebrekkige tekst daar de oorzaak van was. Pers had toen al kennis gemaakt met Joost van den Vondel. Zij waren beiden tweede-generatie vluchteling van Zuid-Nederlandse ouders, maar geboren in Duitsland. Het opnieuw berijmen van de emblemata was de eerste grote opdracht van Pers aan de toen dertigjarige Vondel. Hoewel Vondel feitelijk niet meer deed dan de tekst moderniseren en het rijmschema veranderen, werd de uitgave één van de meest bekende emblematabundels uit de Nederlandse letterkunde. Het boek beleefde herdruk op herdruk, tot in de 18de eeuw, toen het soms het onder de titel *Tooneel des menschelicken levens* verscheen. De zeer verzorgde uitgave van de prenten moet bij de aanhoudende populariteit een rol hebben gespeeld.

Nu het raadsel van de betekenis van de voorstellingen is opgelost blijft deze beschilderde kast toch nog vragen oproepen. Is de kast met zijn ingewikkelde decoratie-programma in de zuid-westhoek van Friesland vervaardigd, of ligt het meer voor de hand dat deze kast uit een groter productiecentrum zoals Amsterdam komt? En vooral: heeft deze kast altijd eigenaren gehad die zo geletterd waren dat zij de emblemata van Vondel kenden? Dat lijkt niet erg waarschijnlijk. Juist daarom is het bijzonder dat deze kast de tand des tijds weerstond, van generatie op generatie tot het moment waarop het meubel in de collectie van het Zuiderzeemuseum werd opgenomen.

Jorien Jas

- 'De dood, de bleeke Dood (wanneer wy 't recht doorgronden) is het gerechte loon, een straf van onze zonden.'

Den gulden winckel

In de 16de en 17de eeuw wer-

den in schilderijen emblemata, of onderdelen ervan, opgenomen om de werken een diepere betekenis te geven. Ook op voorwerpen van kunstnijverheid zijn emblemata afgebeeld. Daarom zijn emblemata, die tevens in de Noordelijke- en Zuidelijke Nederlanden werden gepubliceerd, voor de beeldende kunsten van groot belang. Bekende schrijvers uit die tijd, zoals Roemer Visscher, vadertje Cats, Hooft en Vondel, hebben embleemboeken op hun naam staan. In totaal verschenen er in de Nederlanden in de 17de eeuw meer dan 170 verschillende embleemboeken, wat duidelijk maakt dat het genre enorm aansloeg. De voorstellingen op deze beschilderde kast blijken ontleend aan een emblemata-bundel van Joost van den Vondel. In 1613 verscheen het werk getiteld *Den gulden winckel der konstlievende Nederlanders* bij de Amsterdamse uitgevers Dirk Pietersz Pers. De 64 kopergravures in dit boekje, hoofdzakelijk ontleend aan de klassieke mythologie en geschiedenis, hadden toen al geschiedenis gemaakt.

Al in 1579 waren deze prenten uitgegeven door Gerard de Jode in Antwerpen, die het grootste deel van de prenten zelf had gegraveerd, de Latijnse bijschriften waren van de hand van Laurens van Haecht uit Mechelen. Na vele herdrukken besloot De Jode in 1584 een nieuwe, ditmaal Nederlandse tekst bij de prenten te laten schrijven.

de voorstelling (linksonder) van een man gevangen in een net dat door twee vrouwen opgehouden wordt, waarbij één van de vrouwen voorzien is van twee gezichten.

Deze schilderijen zijn geen mythologische voorstellingen, maar zinnebeeldige afbeeldingen ofwel voorstellingen die een abstract idee in beeld brengen. Dergelijke voorstellingen werden in de 16de eeuw enorm populair nadat in 1531 een bundeling ervan was gepubliceerd door de Italiaan Andrea Alciati. Hij gaf zijn boekwerk de titel *Emblemata* en sindsdien worden dergelijke prenten emblemata of emblemata genoemd. Deze emblemata zijn echter meer dan alleen een voorstelling. Het gaat bij emblemata juist om het geleerde samenspel tussen tekst en beeld. De prenten zijn altijd voorzien van een kort motto (meestal spreekwoordachtige spreuken die ontleend zijn aan antieke bronnen) en doorgaans ook van een uitgebreid commentaar. Deze combinaties geven elk een filosofische of moralistische levensles.

De motto's op de kast luiden:

- 'Mijn toevlucht is alleen de Heere der Heerscharen. Geen quaad, noch ongeval kan mij nu wedervaren.'

- 'Die zich bekoren laat van 't goud dat hy ziet blikken. Door gierigheyd geraakt in velerhande strikken.'

- 'Vereenigt u met God, hebt vrede in uw gemoeden, gy werd uit zijnen schoot gezegend met veel goeden.'